

NÉMETH RICHÁRD

Bizalom és hiszékenység online térben^[1]

ABSTRACT

The primary source of news has recently shifted from radio and television broadcasts towards social media. On online platforms, the need for reliability, and the ability to verify sources are often less prevalent or absent altogether. We are faced with an unprecedented flood of misleading and fake news that is spreading at enormous speed. It is difficult for the average educated user to cope with.

In this paper, I would like to highlight the dangers we face in the digital space – especially on social media platforms – as a result of these changes, with a particular focus on the underlying causes of human frailty and the relevant national regulations.

Keywords: disinformation ■ misinformation ■ fake news ■ legal regulations
■ credibility

I. BEVEZETÉS

Az elmúlt években, évtizedekben korábban soha nem látott, rapid fejlődés ment végbe az információtechnológiában, életvitelünk, életmódunk hatalmas változáson ment keresztül, az exponenciálisan fejlődő technológiák nemcsak az IKT^[2] területén, hanem szinte az összes tudományos diszciplínát tekintve szignifikáns változásokat indukáltak. Olyan, eddig ismeretlen fogalmak, koncepciók, innovációk kerültek át a köztudatba és az emberek mindennapjaiba, mint az okoseszközök, a felhőtechnológia, a virtuális valóság, a drónok, a kvantumszámítógépek, a mesterséges intelligencia vagy éppen az önvezető járművek – és a sort még hosszan folytathatnánk. Jelen tanulmány kereteit figyelembe

[1] Jelen tanulmány a Kulturális és Innovációs Minisztérium ÚNKP-23-3-I-SZE-13 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.

[2] IKT: Információs és kommunikációs technológiák; az elnevezés alatt „a kommunikációt, az információközlést, -feldolgozást, -áramlást, -tárolást, -kódolást elősegítő, gyorsabbá, hatékonyabbá tevő eszközök, technológiák, szervezési tevékenységek, innovációk összességét értjük”. (Digitális fogalomtár: IKT).

véve elsősorban a tömegtájékoztatás és kommunikáció területén megjelenő nővumokra érdemes helyezni a hangsúlyt. Látványos, az emberek közötti kapcsolattartást megkönnyítő, a kollaborációt^[3] és közös tevékenységeket hatékonyabban tévő eszközök, szoftverrendszerek és alkalmazások tűntek fel a semmiből, hogy aztán szinte havonta adják át a helyüket a még modernebb, még gyorsabb szabványoknak és instrumentumoknak.

Noha maga a folyamat jóval korábban kezdődött, leginkább a Covid-19 pandémia okán bevezetett lezárások és a kapcsolódó közösségi és munkafolyamatok eszkalációja^[4] vezetett odáig, hogy a fókusz a 2020-as évek elején a jelenléti munkavégzésről a távmunkára,^[5] a személyes kapcsolattartásról a csevegőalkalmazásokra és a közösségimédia-felületek használatára tevődött át. Az egymás közötti kommunikáció, a hírek és információk felgyorsulása azonban egyre nehezebbé teszi azok hitelességének ellenőrzését. Az elsődleges hírforrást az utóbbi időben már nem a rádió- vagy televízióadások, hanem a közösségi médiákban olvasható hírek jelentik – ahogy Smuk is megjegyzi: „az elektronikus eszközök a hallgatóság sokkal nagyobb körét érik el”.^[6] Az online platformokon a megbízhatóság, a források ellenőrzésének igénye, sőt lehetősége kevésbé (sok esetben egyáltalán nem) jelenik meg – a megtévesztő és álhírek minden eddiginél nagyobb (és óriási sebességgel terjedő) áradatával kell szembenoznünk. Az általános képzettséggel rendelkező felhasználó nehezen birkózik meg velük.

Írásomban azokra a veszélyekre szeretném felhívni a figyelmet, amelyekkel a fenti változások okán a digitális térben találkozhatunk – elsősorban a közösségimédia-platformokon –, külön kitérve a háttérben meghúzódó, az emberi természet gyengeségeire visszavezethető okokra és a társadalomra potenciális veszélyt jelentő szcenáriókra.

II. AZ INFORMÁCIÓRÓL DIÓHÉJBAN

A tömegtájékoztatás módozatainak, az átalakuló társadalmi és biztonsági környezetnek a kiértékeléséhez elengedhetetlen az információelméleti alapfogalmak és azok különböző tudományterületek szerinti megközelítéseinek megismerése (legyen szó általános, statisztikai vagy információtudományi értelmezéséről)^[7] a teljesebb megértés céljából. A minket körülvevő világ, a „természetes környezet” informatikai szemszögből adatok összessége, a valóság (még) nem

[3] A csapatmunka terén végbement innovációkról és azok üzleti értékéről ld. bővebben: Erdős – Kalós, 2017.

[4] A kommunikációs folyamatok változásáról ld. bővebben: Németh, 2021.

[5] A home office és a távmunka szabályait egységesítette a 487/2020. (XI.11) Korm. rendelet.

[6] Smuk, 2023, 145.

[7] Az információelmélet különböző tudományterületek szerinti megközelítésével kapcsolatban ld. Burgin, 2003.

értelmezett, de értelmezhető leképezése. Ezen adatok számokkal és jelekkel leírhatók, infokommunikációs eszközökkel leképezhetők, rögzíthetők és vizualizálhatók (ilyen adat lehet például egy személy neve vagy a napi munkaórák száma). Az adatból akkor keletkezik információ, ha azt valamilyen módon feldolgozzuk, rendszerbe szervezzük, azaz: értelmezzük, a későbbi elemzésre alkalmassá tesszük. A gyakorlatban megértett és felhasznált információ, technikák és tapasztalatok összessége már tudásnak (ismeretnek) nevezhető – itt fontos kiemelni, hogy az információ felhasználása vezet a tudáshoz.^[8] A gyakran idézett, eklatáns példa a sakkozáshoz köthető: a saktábla, a figurák típusai adatnak minősülnek, a felvett pozíciók és a lehetséges lépések szervezett adatok, azaz információk, míg a szabályrendszer ismerete, a játék lényegének megértése a tudás.

Az informatikával, adatelemzéssel foglalkozó szakemberek számára az adatok statisztikai, matematikai karakterisztikái meghatározóak (kvalitatív és diszkrét/folytonos kvantitatív; nominális, ordinális, intervallum vagy arány jellegű adatok),^[9] míg a hétköznapi felhasználó számára elsősorban a megjelenési forma számít: az, hogy jellemzően valamilyen értelmezhető, szöveges formát öltenek (pl. hírek, újságcikkek, közösségimédia-posztok). Ugyanígy adatnak minősülnek a statikus és dinamikus multimédia-tartalmak is, az online felületeken megjelenő képek, grafikák, hangok, zenék, animációk és mozgóképek (filmek) is. Az adatokkal kapcsolatban a legfontosabb kritérium annak leírása, hogy az adatok milyen mértékben felelnek meg a valóságnak. Ennek kiértékeléséhez a legfontosabb ismérvek: 1) a szövegtörzset értelmezése (tartalom); 2) az adat abszolút vagy relatív jellege (pontosság); 3) az aktualitás (időszerűség); 4) a megújíthatóság képessége (frissítés); 5) a több adat között fennálló esetleges korreláció (összeillőség); 6) az adatok épsége és teljessége; 7) a forrás hitelessége és hozzáférhetősége (megbízhatóság); valamint 8) az adat előállításának költsége (ár).^[10] Fentiek megértése annak okán fontos, mivel az audiovizuális és írott sajtó, a hírportálók és főként a közösségimédia-felületek által közzétett hírek: információk, ezeket fogadják be kisebb-nagyobb sikerrel a célközönség tagjai. Ha az adatok hibásak (tévesek, ködösek, hiányosak), akkor a belőlük származó információ is helytelen – nem is beszélve a szándékos okokról (propaganda, manipuláció, szándékos megtévesztés – ezekről a későbbiekben még esik szó).

Az információk, hírek célközösségét tekintve, Papp János Tamás megállapítása szerint „a fiatalabb felhasználók számára a legfőbb információforrás az online média: a húsz év alattiaknál az internet szinte az egyetlen, ugyanis 95 százalékuk az internetről értesül a számára fontos dolgokról”. Tovább árnyalja a képet, hogy a célközönség immáron megszűnt passzív szemlélőként viselkedni – míg egy újsághír, egy rádió- vagy tévéadás alanya passzív befogadó volt, a közösségi médiákban az olvasott hírt, megtekintett videót egy kattintással ma-

[8] Az adat, információ és tudás viszonyáról ld. bővebben: Liew, 2007, 2-4.

[9] Az adatok szakterületi jellegű, statisztikai csoportosításáról részletesen: Velleman – Leland, 1993, 65-72.

[10] Adatminőségről és karakterisztikákról ld. Ibrahim – Helmy – Elzanfaly, 2021, 26-27.

gunk is megoszthatjuk, aminek köszönhetően a dezinformáció minden eddiginél nagyobb, exponenciális ütemben terjed.

III. INFORMÁCIÓK HITELESSÉGE – A TÉVEDÉSTŐL A SZÁNDÉKOS MEGTÉVESZTÉSIG

A kibertér mint napjaink elsődleges információforrása, nemcsak a szinte hártalan lehetőségeket teremti meg a tömegtájékoztatásban, de sajnálatos módon teret ad az egyén megtévesztésére, manipulációjára, véleménye befolyásolására az online felületeken – elsősorban a közösségi médiákban – megjelenő, megkérdőjelezhető vagy egyenesen hamis tartalmú hírek, bejegyzések révén. Eme információdömping megtévesztő volta nemcsak az egyén biztonságát, de a társadalom működését, a fennálló rendbe vetett bizalmat is veszélyezteti. Az álhírek fogalma rendkívül összetett és széles körben kutatott, számtalan diszciplína felől megközelíthető. Ennek ellenére a mai napig nem létezik általános, mindenki által egyésesen használt klasszifikáció ezekre. Már említett tanulmányában Papp is leszögezi, hogy „a hamis híreknek egyelőre nincsen tudományos konszenzus alapján született definíciója”,^[11] – az általános értelemben használt *fake news* kifejezés eredeti jelentése egyre inkább eltorzul, „egyszerre jelenthet kattintásvadász címeket, politikai motivációjú félretájékoztatást, szatírákat, konspirációs teóriákat, de a »megbélyegző« által nem kedvelt sajtóorgánumokat vagy véletlen sajtóhibákat is”.^[12] Azt azonban megállapíthatjuk, hogy a csoportbontás alapja a mögöttes szándékban, a tartalom hitelességében és a terjesztési módokban rejlik. Utóbbi relációban Walters megállapítja, hogy ezen hírek mindegyikére jellemző a tévesen vagy szándékosan, de egyértelműen hamisan terjesztett tartalom, valamint azok hírjellege.^[13] Jelen írásomban a hamis híreket azok jelentésstartalma és szándéka szerint különítem el.

1. Téves információ

Eme „legenyhébb” csoportot annak okán fontos elkülöníteni, mivel ezen információk esetében nem áll fenn a szándékos félretájékoztatás szándéka. Ide tartoznak a sajtóhibák, újságírói hanyagság okán közzétett tévedések, összeesküvés-elméletek, pletykák, valamint a kisebb-nagyobb mértékben, akaratlanul torzított hírek.^[14] Bár kétségtelen, hogy ezen információk valóságtartalma megkérdőjelezhető, a terjesztő ezeket valóságnak fogadja el, a mögöttes motiváció lehet például a(z

[11] Papp, 2020, 142.

[12] Papp, 2020, 143.

[13] Walters, 2018, 119.

[14] Erről ld. bővebben: Papp, 2020; Allcott – Gentzkow, 2017.

elsősorban) hasonló gondolkodású közösségek informálása, az online jelenlét erősítése (az illető fontosnak érzi magát, ha új híreket oszt meg), a FoMo-jelenség^[15] vagy az önkifejezés, véleménynyilvánítás iránti vágy. Ezen hírek közös jellemzői, hogy azok valamilyen helytelen, hiányos, elavult vagy pontatlan adaton alapulnak, terjesztésük félreértésen alapszik.^[16] Az elsődleges probléma jelen esetben az emberi természetből fakadó „hiszékenységet”. Túlmutatva a valóban tudatlanságról árulkodó információk megosztásán, mint például a COVID-járványhoz köthető rémhírek (az amerikai vagy a kínai kormány, esetleg Bill Gates mesterségesen állította elő; 5G-hálózatokon terjed, a közel-keleti migráció az oka, stb.^[17]), ide tartozik minden olyan online hír, blogbejegyzés, fórumvélemény, közösségimédia-hozzászólás, ami úgy kerül közzétételre, hogy a terjesztő nem győződött meg annak valóságtartalmáról, csak valahol „hallotta”, valahonnan „átvette”, esetleg bizonyos adatokból saját, téves következtetést vont le.

2. Online (digitális) félretájékoztatás

Ha félretájékoztatásról beszélünk, a korábban leírtakhoz képest szignifikáns különbség, hogy a szándékosság, az információk mesterséges torzítása egyértelműen azonosítható elemként jelenik meg. Az ezen kategóriába tartozó hírek végtelenül sok megjelenési formát ölthetnek, a propagandától a csúsztatáson át a politikai céllal történő félretájékoztatásig, de ide sorolhatjuk az anyagi haszonszerzés okán disszeminált, manipulált, „felvizezett” vagy „finomított” híreket, a már nem aktuális hírek újdonságként tárlását is. Ami a közösségek számára hihetővé teszi ezeket, az a tény, hogy ezek az elferdített információk, levont és sokszor tömegek számára kommunikált, elferdített következtetések valódi információkon alapulnak, ugyanakkor szándékoltan eltorzítottak, a befogadó közösség manipulációja céljából születnek.

Állami, intézményi szinten jellemző a propagandatevékenység (kormányzati, párthoz köthető hírek, sajtóközlemények, fizetett hirdetések), melyek célja a tömegek politikai befolyásolása vagy a szembenálló fél hitelességének megingatása, rossz színben való feltüntetése. „Az állami tájékoztatás könnyen fordul propagandába, de ha az állam beavatkozása nélkül működő »piaci« tömegkommunikációt tekintjük, egyesek annak kudarcáról beszélnek – hiszen a kereskedelmi média nem érdekelt a megfelelő, kiegyensúlyozott és informatív tájékoztatásban.”^[18]

A félretájékoztatásban rejlő fenyegetést jól fémjelzi, hogy a Világgazdasági Fórum a digitális félretájékoztatást 2013-tól globális veszélyforrásként tartja számon.^[19]

[15] Lemaradástól/kimaradástól való félelem (Fear of Missing Out). Ld. bővebben: Bak – Kővári, 2021.

[16] Ld. bővebben: Cook – Ecker – Lewandowsky, 2015.

[17] Nyilasy, 2020.

[18] Smuk, 2023, 146.

[19] Erről ld. bővebben: World Economic Forum, 2024.

3. Álhírek

Ahogy már korábban említésre került, nemcsak a hamis híreknek nem létezik egzakt definíciója, de azok csoportosításának sincs egységes, a teljes tudományos közösség által elfogadott lehatárolása. Értelmezésében külön csoportba sorolom azokat a megtévesztő híreket, ahol az egyértelműen valótlán tartalom mellett a meghatározott cél elérése érdekében történő előállítás és terjesztés, azaz a tudatos megtévesztés szándékából kivitelezett „hírgyártás”, tartalom előállítása is egyértelműen azonosítható. Az Allcott–Gentzkow szerzőpáros a fake news azon tulajdonságát emeli ki, miszerint ezeknek az információknak nincs valóságalapjuk, mégis hírként jelennek meg,^[20] míg más források a politikai vagy anyagi haszonszerzés szándékát emelik ki,^[21] és a legtöbb meghatározás kitér az álhírek manipulatív szándékára is.^[22] Olyan információról beszélünk tehát, amelyet szándékosan, megtévesztő és manipulatív szándékkal hoznak létre és terjesztenek, haszon szerzése, érzelmi hatás kiváltása vagy az emberi viselkedés befolyásolása céljából.^[23]

Az Európai Unió HLEG elnevezésű munkacsoportja (Hamis hírekkel és az internetes félretájékoztatással foglalkozó magas szintű munkacsoport – High Level Expert Group on Fake News and Online Disinformation) megállapítása szerint a dezinformáció fogalmi körébe tartoznak a téves, pontatlan vagy félrevezető információk, amelyeket szándékosan a nyilvánosság befolyásolása vagy haszonszerzés céljából terveztek, mutattak be és népszerűsítettek.^[24] Az NMHH 2022-es írásában öt ismertetőjegyet nevez meg, ezek alapján az álhír 1) közismert személyből vagy eseményből indul ki; 2) közérdeklődésre tart számot; 3) erős érzelmet generál; 4) szaknyelvnek maszkírozott stílusban szólal meg; 5) látszólag tudományos tekintélyekre hivatkozik.^[25] A már említetteken túl ide sorolhatók például a városi legendák (urban legends) és a szándékosan gyártott koholmányok (hoax) is.

4. Deepfake

A deepfake az álhírek egy speciális fajtája, amely a digitális filmgyártás egyik technikájából vált a célközönség megtévesztésére alkalmas eszközzé az online térben és az audiovizuális tartalomgyártásban. A kifejezés a deep és fake szavakra bontható, melyben a „deep” a mélytanulás többszörös rétegeire (a neurális hálózat „mélységére”), a „fake” pedig a valóságtól eltérő, hamis tartalom létre-

[20] Ld. Allcott – Gentzkow, 2017, 213.

[21] Ld. pl. a Synergia Foundation írását.

[22] Bastick, 2020.

[23] A számtalan összefoglaló jellegű meghatározás közül ld. pl. University of Michigan Library: Fake News.

[24] European Commission, 2018, 6.

[25] Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság, 2022.

hozására utal. Definíciója szerint a deepfake „olyan hangfelvétel, fénykép vagy videó, amelyben mesterséges intelligencia segítségével az eredeti szereplők arcát, hangját, azaz audiovizuális sajátosságait kicserélik egy másik ember arcára, hangjára azzal a céllal, hogy valamilyen hatást váltsanak ki a nézőből”.^[26]

Napjainkban a modern innovációk, elsősorban a generatív mesterséges intelligencia^[27] felhasználásával, némi informatikai ismeret, illetve a megfelelő szoftveralkalmazások (Dall-E, Midjourney stb.) birtokában bárki képes lehet olyan vizuális tartalmak készítésére, melyek szereplőinek szájába olyan mondanivalót, tartalmat ad, ami teljességgel eltér a valótól, illetve az adott szereplő a valóságban meg nem történt cselekedeteket hajt végre, illetve az eredeti tartalom módosul, az adott aktor arcát egy másik személy arcára cserélik. A leggyakoribb felhasználási területe a politikai színtér (karaktergyilkosság, álhírek terjesztése, ld. pl. a 2016-os amerikai elnökválasztási kampányt), valamint a hírességek látszólagos részvételével készült, hamis erotikus tartalmak megjelenése a videómegosztó platformokon.

5. Egyéb manipulatív, hamis tartalmak

A már említett HLEG-jelentés elkülöníti azon illegális tartalmak (rágalmazás, gyűlöletbeszéd, zaklatás, zsarolás, erőszakra való felbujtás stb.) kreációját, terjesztését az online térben, amelyek európai uniós vagy nemzeti jogi szabályozás hatálya alá esnek. Szintén külön kategóriaként említi a szatírákat és a paródiákat, melyek tények, információk szándékos elferdítései,^[28] ugyanakkor a szándék ezek esetében nem a megtévesztés, hanem a szórakoztatás és események, aktorok kifigurázása, eltúlzott bemutatása. Sajátos csoportot képeznek a kérértlen levelek (spam) formájában terjedő ál-hírlevelek, hamis számlák, megtévesztő információk.

IV. A HAMIS HÍREK VESZÉLYEI ONLINE TÉRBEN

Bányász Péter a közösségi média alatt „olyan internetes oldalak és alkalmazások összességét érti, amelyben a felhasználók állítják elő a tartalmat, a szolgáltatók csupán a keretet biztosítják. Ebből következik, hogy a közösségi média a felhasználói interakcióból alakul ki, azonban ez a tartalom állandóan változ-

[26] Bővebben: ITBusiness.hu, 2023.

[27] A mesterséges intelligencia egy rendkívül átfogó, rohamléptekben fejlődő területe az informatotechnológiának, amely az 50-es évektől (az intelligens gépek és programok megjelenésétől) a számítógépek tanulási képességének létrehozásán át a neurális hálózatok megjelenéséig hatalmas fejlődésen ment keresztül. Ennek egy szignifikáns területét alkotják a gépi tanulás algoritmusai, azon belül is a mélytanulás (számtalan rétegből kialakított neurális hálók alkalmazásával). A mélytanulásról ld. részletesen: Schmidhuber, 2015.

[28] European Commission, 2018, 6.

hat a többi felhasználó interakciója révén.”^[29] A veszélyt ebben a relációban a számtalan felhasználó között kialakuló, szinte követhetetlenül komplex hálózat jelenti, ahol az egyének könnyen válhatnak passzív szemlélőből aktív résztvevővé. A közösségimédia-platformok ezen sajátosság okán a hamis hírek hatékony terjesztésének színtereivé válnak, hiszen rendelkeznek a kibertér szinte összes, biztonságkritikus jellemzőjével, melyek kockázati tényezőként jelenhetnek meg: 1) dinamikus, mesterségesen generált tér; 2) az események szinte azonnal történnek; 3) nincsenek földrajzi határok; 4) bárki könnyedén regisztrálhat, és ezzel a hálózat részévé válhat; 5) rapid sebességgel növekszik és változik és 6) formálja, alakítja viselkedésünket.^[30] Mindezt fokozza a tény, hogy ingyen, vagy minimális ráfordítással óriási tömegek érhetőek el. A közösségimédia-posztok a tájékoztatás egyéb formáival összevetve (közlemények, televízióban, rádióban közzétett hírek, stb.) alapvetően röviddek, gyakran hangzatosak, rövidségük okán könnyen megjegyezhetőek és könnyebben felkeltik az érdeklődést, és tagadhatatlanul „szenzációértékkel” bírnak.

Azzal is tisztában kell lennünk, hogy a közösségimédia-platformok, ahol az információszolgáltatás mellett a fő cél az emberek interakcióra és kommunikációra ösztönzése, fő célja, hogy a felhasználók minél hosszabb időt töltsenek a platformon.^[31] Ennek eredményeként a dezinformáció és hamis hírek terjedése előnyös lehet számukra, mivel növelik a forgalmat. Ebből adódik, hogy nem feltétlenül áll érdekükben a hamis hírek cáfolata vagy eltávolítása. Ezek a hamis hírek pedig képesek alapvetően meghatározni az emberek, szervezetek és akár államok/kormányzatok reakcióit társadalmi eseményekre.

Arról sem szabad megfeledkeznünk, hogy ezen közösségimédia-bejegyzések a már említettek okán kiválóan alkalmasak a kibertérben megjelenő egyén befolyásolására. Ahogy Kelemen rámutat, a „kibertér és annak használata egyértelműen képes befolyásolni az éntudatot, képes azt módosítani”, mindemellett „az egyén mindent megtesz, hogy egy-egy közösség része lehessen, míg mások céljaik eléréséhez használják (...) a hálózatokat”.^[32] Az anonimitás is fontos karakterisztikaként jelenik meg: az online térben, tekintve, hogy csak minimális a számonkérés, elszámoltatás veszélye, az egyén jóval szabadabban nyilvánul meg. Ily módon felerősödik a kibertér gátlásokat háttérbe szorító jellege, és eszkalálódik a konfrontációk lehetősége és igénye, hiszen az „egyes csoportokon belül eltérő aktivitású, eltérő célú és eltérő végletekben gondolkodó szereplők vesznek részt”.^[33] A már említett félretájékoztatás veszélye főként abban rejlik, hogy nagy tömegek érhetőek el, ezáltal nem csak az egyén, de a társadalom gondolkodásmódjára is hatást gyakorolnak – akár az egyes államok közötti viszonyt is befolyásolva.

[29] Bányász, 2018, 9.

[30] Nielsen, 2012.

[31] Jungwon – Soumya – Sung, 2017.

[32] Kelemen, 2021, 72.

[33] Kelemen, 2021, 72.

A népszerűbb közösségimédia-oldalak új fejezetet nyitottak a kiberbűnözésben, gondoljunk csak a malware-terjesztésre, adathalászatra, online csalásokra és egyéb kiberfenyegetésekre.^[34] Az egyén nemcsak viszonylagos képzetlensége, kvázi digitális írástudatlansága okán veszélyeztetett a kibertérben, hanem azt is látni kell, hogy az emberi pszichét alapvetően jellemző hiszékenység és megtéveszthetőség az online térben is megjelenik, ahol az itt is nélkülözhetetlen kritikus gondolkodás képessége és biztonságtudatossága a megfelelő felkészítés hiányában gyakran hiányzik. Mindemellett, a korszerű innovációk, technológiai újítások „felhasználhatók a félrevezető információk precedens nélküli nagyságrendű, gyorsaságú és célzottságú terjesztésére is, és ily módon – különösen a közösségi médián keresztül – személyre szabott információs köröket hoznak létre, továbbá a dezinformációs kampányok erőteljes visszhangkamráivá válnak”.^[35]

V. DIGITÁLIS SZÓLÁSSZABADSÁG, HAMIS HÍREK ÉS A KÖZVÉLEMÉNY BEFOLYÁSOLÁSA

Az internet és a közösségimédia-platformok előretörése és tömegtájékoztatási sztenderddé válása egyfajta új, digitális világrendet is hozott létre, ahol azonban a jogi szabályozásnak is szükségképpen meg kellett jelennie – hiszen az internetes kommunikációban is jelen vannak a már említett anomáliák, túlkapások. Az ismert, hagyományos térben is megjelenő bűncselekmények mellett új típusú, illetve új szintre emelkedett tevékenységek nyertek teret (ld. pl. a már tárgyalt online félretájékoztató és dezinformációs kampányok, cyberbullying vagy a kiberpredátorok tevékenysége). Az online teret Gosztonyi Gergely egyenesen a feudalizmushoz hasonlította, megállapítva, hogy „ma már választások eldöntésében is kulcsszerepet játszhatnak”^[36] az internetet uraló politikai hatalmi erőket.^[37] Ezen erőket az internetet a tömegbefolyásolás eszközeként használják.

A közösségimédia-platformok igazi értéke (és egyben gyengesége) abban rejlik, hogy a duplex (kétirányú) kommunikáció révén hatékonyabbá válhat a választópolgárok közéletben való részvétele. Smuk Péter is kiemeli, hogy a közvélemény formálására kiemelten alkalmas a mesterséges intelligencia és az ahhoz köthető online algoritmusok, ami kiváltképp megmutatkozik a választásokon. Ami önmagában kifejezetten hasznos lehet, hiszen tömegek jut(hat)nak releváns információhoz, több, magasabb minőségű információ áll a választópolgárok rendelkezésére, ugyanakkor komoly sérülékenységet jelent a dezinformációs, manipulációs praktikák alkalmazása a választási információk tekintetében.^[38] Az Európai Unió is felhívta arra a fi-

[34] Mezei – Szentgáli-Tóth, 2022, 320-324.

[35] Papp, 2020, 142.

[36] Gosztonyi, 2021.

[37] Erről ld. bővebben: Gosztonyi, 2022c, 25-44., 71-122.

[38] Smuk, 2023, 211.

gyelmet, hogy a nem hiteles, téves információk hosszú távon a médiába és a fennálló demokratikus államrendbe vetett hitet is alááshatják azáltal, hogy félrevezetik, ezáltal negatívan befolyásolják a polgárok döntéseit.^[39] Az álhírterjesztésben rejlő, fent említett veszélyeket a magyar állam is felismerte, amint az a Nemzetbiztonsági Stratégiában is megfogalmazásra került: „Az állami és nem állami szereplők által szponzorált politikai, gazdasági és társadalmi folyamatok befolyásolására irányuló stratégiák száma, változatossága és határfoka növekszik. (...) Az információs műveletek hatékonyságát növeli, hogy az álhírek, dezinformációk terjedését a közösségi média rendkívül gyorsá teszi. A nyílt befolyásolás politikai és gazdasági nyomásgyakorlásban is megjelenhet, amely során az ellenérdekelt nemzetközi szereplők korlátozni próbálhatják hazánk cselekvőképességét.”^[40]

Ahogy arra Koltay is rámutat, „a social media platformok vitathatatlanul alapjaiban rendezték át a nyilvánosság szerkezetét. Ezeket a weboldalakon keresztül tömegek tudják véleményüket közzétenni, mások véleményét megismerni, egymással megosztani, kommentálni.”^[41] Az új platform és a kapcsolódó technológiák nemcsak az állam működésére, de az állam és polgárok közötti interakciókra is hatást gyakorol, és „folyamatos fenyegetést jelentenek a dezinformációs kampányok, amelyek érdekében az államalakulatok mindegyikével szemben alkalmazhatóak”.^[42] A minket ért információk hitelessége, valóságtartalma sokszor megkérdőjelezhető, és az egyszerű felhasználó képtelen megkülönböztetni egymástól a valódi információkat és az álhíreket. A demokratikus folyamatok szempontjából a legnagyobb rizikófaktor az államműködés torzulásának veszélye; a már ismertetett folyamatok és az arra adott állami reakciók olyan rezsimek kialakulásához vezet(het)nek, melyet Kelemen Roland „smart control cyberfare state”-ként ír le.^[43] Az euroatlanti térség államainak mielőbb jogállami megoldásokat kell találni a problémára, erre példaként hozható fel az Európai Unió által megalkotott és idén hatályba lépő két rendelet, a DSA és a DMA.^[44]

A véleménynyilvánítás szabadsága, és ezen belül a szólásszabadság demokratikus alapérték, azonban – visszautalva a már említett emberi gyengeségekre, a kiberbűnözés növekvő mértékére, a kibertér sajátos karakterisztikái által megteremtett komplex és nehezen kezelhető kapcsolati és tevékenységi hálókra, a közösségimédia-platformok jelentette új típusú kihívásokra – vitathatatlan, hogy a közösségi média, mint véleménynyilvánításra kihegyezett színtér, nem maradhat szabályozás nélkül.^[45] „Valójában a platformok igazi hatalmát a közösségek vitáinak befolyásolására nem az egyes tartalmak törlésének és a felhasz-

[39] Európai megközelítés az online félretájékoztatás kezelésére. COM(2018) 236 final.

[40] Ld. bővebben: 1163/2020. (IV. 21.) Korm. határozat Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiájáról.

[41] Koltay, 2019.

[42] Kelemen, 2022, 9.

[43] Erről ld. részletesen: Kelemen, 2022, ill. Gosztonyi, 2022a.

[44] Zódi, 2023.

[45] Ld. Gosztonyi, 2022b.

nálók kitiltásának lehetősége biztosítja. A platformok az algoritmusaik segítségével az egyes felhasználókról gyűjtött adatok alapján személyre szabhatják az egyes felhasználók által érzékelt és elérhető tartalmakat.”^[46] Bár az adott platformoknak megvannak a maga szabályai, előírásai és álhírek felismerését célzó algoritmusai, a nagyfokú komplexitás, a folyton változó technológiai háttér és a verzatilis szabályozási környezet szükségessé teszi a tartalmak felülvizsgálatát és „felsőbb” döntések meghozatalát, főként az első számú közösségi tér, a Facebook viszonylatában. Ezen célból kezdete meg működését 2020-ban az ún. Oversight Board (Ellenőrző Bizottság), azzal a céllal, hogy „segítsen a Facebooknak megválaszolni néhányat a legnehezebb kérdések közül az online véleménynyilvánítás szabadságával kapcsolatban: hogy mit kell eltávolítani, mit lehet fent hagyni és miért”.^[47] A szólásszabadság, a szabad véleménynyilvánítás tiszteletben tartása mellett az Oversight Board a Facebook-tartalmakkal kapcsolatos döntéseket megerősítő vagy megsemmisítő bizottsági határozatokat, hoz, melyek a Facebookra nézve kötelező erejűek. A személyes adatok védelme és a Facebook biztonságának megteremtése mellett az Oversight Board primer törekvése a hitelesség megteremtése, fenntartása és ellenőrzése: „Szeretnénk gondoskodni az emberek által a Facebookon látott tartalmak hitelességéről. Meggyőződésünk, hogy a hitelesség jobb környezetet teremt a megosztáshoz, ezért nem szeretnénk, ha az emberek arra használnák a Facebookot, hogy másnak adják ki magukat, vagy megtéveszenek másokat tevékenységükkel kapcsolatban.”^[48]

Fenti értékek védelmére alakult hazánkban az Igazságügyi Minisztérium kezdeményezésére a Digitális Szabadság Bizottság,^[49] azzal a céllal, hogy dektálják és orvosolhassák „a véleménynyilvánítás szabadságával, adózással, médiaszabályozással és adatvédelemmel kapcsolatos, virtuális térben fellépő jogalkalmazási tapasztalataikat és a hozzájuk forduló állampolgári megkeresések alapján tapasztalható problémákat”.^[50] A Digitális Szabadság Bizottság által szerkesztett Fehér Könyv a hatályos jogi szabályozással kapcsolatos problémákat összegzi és mutatja be. Az elsődleges vizsgálandó problémák körébe tartoznak: 1) Véleménynyilvánítás szabadsága és magánszféra védelme; 2) Adatvédelem; 3) A médiaszabályozás kérdései; 4) a digitális szolgáltatási adó bevezetésének vizsgálata; 5) Platformok valós tevékenységének tudatosítása; 6) Szerzői jogok védelme a digitális térben; 7) Büntetőjog érvényesítése az online térben; 8) Gyermekvédelem; 9) Nemzeti szuverenitást érintő kérdések.^[51]

[46] Ld. bővebben: Koltay, 2019.

[47] Oversightboard.com: Ellenőrző Bizottság.

[48] Oversightboard.com – A Facebook tartalomra vonatkozó szabályzatának értékei.

[49] Az érintett állami szervek: Miniszterelnöki Kabinetiroda, Pénzügyminisztérium, Innovációs és Technológiai Minisztérium, Alapvető Jogok Biztos, Országos Bírósági Hivatal, Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság. Ld. bővebben: Kormany.hu: A Digitális Szabadság Bizottság „Fehér Könyve”.

[50] Ld. bővebben: Kormany.hu: A Digitális Szabadság Bizottság „Fehér Könyve”.

[51] Kormany.hu: A Digitális Szabadság Bizottság „Fehér Könyve”.

VI. ÖSSZEGRZÉS

Az elmúlt években, évtizedekben az információtechnológia rohamos fejlődése új dimenziókat nyitott mindennapi életünkben és a tudományban is. A Covid-19 pandémia új lökést adott a digitális átállásnak, ami a távmunka és az online kommunikáció térnyerésével átalakította mindennapjainkat. Az egyre gyorsuló információáramlás és az adatok hihetetlen mértékben megnövekedett volumene egyre nehezebbé teszi a valós és álhírek megkülönböztetését, ami súlyos következményekkel jár a társadalomra nézve. A közösségi média és az online platformok nemcsak lehetőségeket teremtenek a tömegtájékoztatásban, hanem egyben indikátorként szolgálnak a hamis információk és manipuláció terjedéséhez. A közösségi média dinamikus közegként működik, ahol a tartalom folyamatosan változik és formálódik, lehetővé téve a hamis információk hatékony terjesztését, ezáltal lehetőséget biztosítva a felhasználók befolyásolására és manipulálására is, különösen az anonimitás hiánya és a korlátozott számonkérhetőség miatt.

A digitális világ térnyerése egyfajta új világrendet hozott létre, ahol szükségyszerűen a jogi szabályozásnak is le kell követnie a technológia fejlődését. Az online térben megjelennek az ismert bűncselekmények mellett új típusú és magasabb szintre emelt tevékenységek is, kiemelten az online dezinformációs kampányok, amelyek hatást gyakorolnak a választásokra és az állam működésére. Az átalakult helyzet pedig szabályozást kíván, mind a platformüzemeltetők, mind pedig az állam oldaláról. A közösségi média szabályozása mellett fontos az emberi jogok, elsősorban a szólásszabadság tiszteletben tartása. Az online térben fellépő problémák kezelésére létrejött kezdeményezések segíthetnek az online térben felmerülő jogi és társadalmi kérdések megoldásában. A problémákra való válaszadás érdekében az adott platformoknak és technológiáknak folyamatosan fejlődniük kell, és a jogi szabályozásnak is lépést kell tartania ezzel a fejlődéssel.

IRODALOM

- Allcott, Hunt – Gentkow, Matthew (2017): Social Media and Fake News in the 2016 Election. In: *Journal of Economic Perspectives*. 31(12). DOI: <https://doi.org/10.3386/w23089>.
- Bak Gerda – Kóvári Edit (2019): Generációk digitális kompetencia vizsgálata: a FoMO, mint jelenség és a tudatos közösségi média alkalmazása. In: *Közgazdász Fórum*. 2019/22. sz.
- Bányász Péter (2018): *A közösségi média és közszolgálat*. Nemzeti Közszolgálati Egyetem Közigazgatási Továbbképzési Intézete, Budapest. (Elérhető: <http://hdl.handle.net/20.500.12944/16210>. Letöltés ideje. 2023.01.27.).
- Bastick, Zach (2020): Would you notice if fake news changed your behavior? An experiment on the unconscious effects of disinformation. In: *European School of Political and Social Sciences*. Lille Catholic University, Lille, France. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.chb.2020.106633>.

- Burgin, Mark (2003): Information Theory: a Multifaceted Model of Information. In: *Entropy: International and Interdisciplinary Journal of Entropy and Information Studies*. 5(2). DOI: <http://dx.doi.org/10.3390/e5020146>.
- Cook, John – Ecker, Ulrich K. – Lewandowsky, Stephan (2015): Misinformation and How to Correct It. In: Scott, Robert – Kosslyn, Stephan (eds.): *Emerging Trends in the Social and Behavioral Sciences*. Wiley & Sons, Hoboken, New Jersey.
- Digitális Fogalomtár – Modern vállalkozások programja: IKT / Információs és kommunikációs technológiák. (Elérhető: <https://digitalisfogalomtar.vallalkozzdigitalisan.hu/ikt-informacios-es-kommunikacios-technologiak>. Letöltés ideje: 2024.01.20.).
- Erdős, Ferenc – Kallós, Gábor (2017): Economic Aspects of 3D virtual collaboration. In: *Institute of Electrical and Electronics Engineers IEEE. 8th IEEE International Conference on Cognitive Infocommunications: CogInfoCom. (2017)*. Piscataway (NJ), USA. DOI: <https://doi.org/10.1109/CogInfoCom.2017.8268266>.
- Gosztonyi Gergely (2021): Az internet az új feudalizmus. In: *Jogtörténet. Az MA-ELTE Jogtörténeti Kutatócsoport (ELKH) blogja*. 2021. október 18.
- Gosztonyi Gergely (2022a): A kínai internetcenzúra modellje. In: *Pro Futuro – A jövő nemzedékek joga*. 12(1).
- Gosztonyi, Gergely (2022b): Aspects of the History of Internet Regulation from Web 1.0 to Web 2.0. In: *Journal of European History of Law*. 13(1).
- Gosztonyi Gergely (2022c): *Cenzúra Arisztotelésztől a Facebookig. A közösségi média tartalomszabályozási gyakorlatának komplexitása*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Ibrahim, Menna – Helmy, Yehia M. – Elzanfaly, Doaa (2021): Data quality dimensions, metrics, and improvement techniques. In: *Future Computing and Informatics Journal*. Vol. 6/2021. DOI: <http://dx.doi.org/10.54623/fue.fcij.6.1.3>.
- ITBusiness.hu, 2023. (Elérhető: <https://itbusiness.hu/technology/aktualis-lapszam/itexec/a-tokeletes-deepfake-az-informatikai-es-a-cegvezetokre-is-veszelyt-jelent/>. Letöltés ideje: 2024.01.27.).
- Kelemen Roland (2021): *Radikalizálás, dezinformálás és tömegpszichózis modern köntösben: a hibrid konfliktus kibertérben*. In: *Jog–Állam–Politika*. 2021/3. sz.
- Kelemen Roland (2022): Cyberfare State – Egy hibrid állammodell 21. századi születése. In: *Military and Intelligence CyberSecurity Research Paper*. 2022/1. sz.
- Koltay András (2019): A social media platformok jogi státusa a szólásszabadság nézőpontjából. In: *In Medias Res*. 2019/1. sz.
- Kormany.hu: A Digitális Szabadság Bizottság „Fehér Könyve”. (Elérhető: <https://digitallisszabadsag.kormany.hu/feher-konyv>. Letöltés ideje: 2024.02.09.).
- Kuem, Jungwon – Ray, Soumya – Kim, Sung S.: What Leads to Prosocial Behaviors on Social Networking Services: A Tripartite Model. In: *Journal of Management Information Systems*. Vol. 34/2017. DOI: <https://doi.org/10.1080/07421222.2017.1296744>.
- Liew, Anthony (2007): Understanding Data, Information, Knowledge And Their Inter-Relationships. In: *Journal of Knowledge Management Practice*. Vol. 7/2007.
- Mezei Kitti – Szentgáli-Tóth Boldizsár (2022): Az online platformok használatában rejlő veszélyek: a dezinformáció és a kibertámadások jogi kockázatai. In: Török Bernát – Zódi Zsolt (szerk.): *Az internetes platformok kora*. Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest.
- Németh Richárd (2021): A COVID-19 járvány okán bevezetett home office munkavégzés hatása a munkakörülményekre és szervezeti kommunikációra nagyvállalati környezetben. In: *Jog–Állam–Politika*. 2021/4. sz.

- Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság: Élesedik az álhírek elleni küzdelem: mi sem maradhatunk ki belőle, 2022. (Elérhető: https://nmhh.hu/cikk/229831/Elesedik_az_alhitek_elleni_kuzdelem_mi_sem_maradhatunk_ki_belole. Letöltés ideje. 2024.01.27.).
- Nielsen, Susanne (2012): *Persuading Security in Cyberspace*. Foreign Policy Research Institute, Philadelphia, USA.
- Nyilasy, Greg (2020): *Fake News in the Age of COVID-19*. University of Melbourne, Faculty of Business and Economics, Australia.
- Oversightboard.com – A Facebook tartalomra vonatkozó szabályzatának értékei. (Elérhető: <https://oversightboard.com/meet-the-board/>. Letöltés ideje: 2024.02.09.).
- Papp János Tamás (2020): A hamis hírek alkotmányos helyzete és szerepe a demokratikus nyilvánosság befolyásolásában. In: *In Medias Res*. 2020/1. sz.
- Schmidhuber, Jürgen (2015): Deep learning in neural networks: An overview. In: *Neural Networks*. Vol. 61/2015.
DOI: <https://doi.org/10.1016%2Fj.neunet.2014.09.003>.
- Smuk Péter (2023): *Demokratikus legitimitáció - Alkotmánytani értekezések a cserépszavazástól a mesterséges intelligenciáig*. Universitas-Győr Nonprofit Kft., Győr.
- Synergia Foundation: World wide web inventor targets fake news, 2017. (Elérhető: <https://www.synergiafoundation.org/insights/analyses-assessments/world-wide-web-inventor-targets-fake-news>. Letöltés ideje. 2024.01.29.).
- University of Michigan Library: „Fake News”, Lies and Propaganda: How to Sort Fact from Fiction. (Elérhető: <https://guides.lib.umich.edu/fakenews>. Letöltés ideje. 2024.01.29.).
- Velleman, Paul F. – Wilkinson, Leland (1993): Nominal, Ordinal, Interval, and Ratio Typologies Are Misleading. In: *The American Statistician*. Vol. 47/1993.
DOI: 10.1080/00031305.1993.10475938.
- Walters, Ryan M. (2018): How to Tell a Fake: Fighting Back Against Fake News on the Front Lines of Social Media. In: *Texas Review of Law & Politics*. Vol. 111/2018.
- World Economic Forum: These are the 3 biggest emerging risks the world is facing, 2024. (Elérhető: <https://www.weforum.org/agenda/2024/01/ai-disinformation-global-risks/>. Letöltés ideje: 2023.01.29.).
- Zódi Zsolt (2023): *Platformjog - Elméletek és hatályos szabályok*. Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest.

JOGFORRÁSOK

- 1163/2020. (IV. 21.) Korm. határozat Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiájáról.
- 487/2020. (XI.11.) Korm. rendelet a veszélyhelyzet során a távmunkával kapcsolatos szabályok alkalmazásáról.
- Európai megközelítés az online félretájékoztatás kezelésére. COM(2018) 236 final, Brüsszel, 2018. április 26. 1–2.
- European Commission (2018): *Report of the Independent High level Group on fake news and online disinformation. A multidimensional approach to disinformation*. Publications Office of the European Union, Luxembourg.